

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה על איסורי הכלאיים, ובטעם האיסור נחלקו המפרשים: א. רש"י (יט, יט) למד מכך שהתורה קוראת לכלאיים 'חוק', שאין באיסור זה טעם אלא גזירת מלך. ב. הרמב"ם (מו"נ ב, לז), כפירושו במקומות רבים ביאר, שבחלק מהרכבת הכלאים היה פולחן עבודה זרה, ובעת ההרכבה גם התרחשו מעשי זנות - משום כך הרחיבה התורה ואסרה על כלאיים, ובלשונו:

"וכן זכרו עוד שבעת הרכבת מין במין זולתו צריך שהיה החוטר אשר ירצה להרכיבו ביד נערה יפה ואיש ישגלנה משגל מגונה רוצה בו שלא כדרכה, ובעת חבורם על זה הדרך תרכיב האשה הנטע באילן, ואין ספק שזה היה מפורסם ולא היה שם מי שלא היה עושה כן, ומפני זה נאסר הכלאים, רוצה לומר הרכבת אילן באילן."

ג. הרמב"ן (ויקרא שם) הביא טעם נוסף וכתב, שעל אף שהקב"ה רוצה בפיתוח העולם והתקדמותו, מכל מקום כאשר אדם מרכיב כלאיים הוא משנה מהיסוד את מעשי בראשית, ובכך מראה שכאילו הקב"ה לא ברא את עולמו שלם. עוד הוסיף, שלכל צמח יש מלאך האומר לו גדל, והמרכיב שני מינים פוגע בעניין זה.

למרות שכאשר התורה כותבת את איסור כלאיים בעבודות השדה, היא כותבת שאסור לזרוע בשדה ובכרם כלאיים, בפועל למדו חז"ל מסמיכות הפסוקים שכל הרכבת עץ בכלאיים אסורה. בעקבות כך נעסוק השבוע באיסור כלאי העץ (ולא כלאי הכרם שדינם שונה), נראה איזה מינים זה בזה נחשבים כלאיים, האם צריך לעקור עץ כלאיים, ומה דין פירות אילן שהורכב באיסור.

כיצד מרכיבים

אלו מינים מותר להרכיב זה בזה? טרם נראה את המחלוקת בשאלה זו, יש להבין כיצד ומדוע מרכיבים. כאשר ישנו עץ המניב פירות טובים אך העץ חלש ופגיע, לוקחים ממנו ענף הנקרא 'רוכב', מרכיבים אותו במספר אופנים על עץ חזק הנקרא 'כנה'. לאחר זמן הענף והעץ מתאחים, וכך השורשים והגזע הם של העץ החזק, והפירות של העץ הטוב.

בדרך כלל כאשר מרכיבים עצים, מרכיבים עץ פרי על עץ פרי או עץ פרי על עץ סרק, כיוון שרוצים שיצאו פירות טובים המבוססים על עץ חזק. אולם, לעיתים מעוניינים להרכיב עץ סרק על עץ סרק. דנו המפרשים בעקבות גרסאות בדברי הירושלמי (כלאים א, ז), האם כשם שבעצי פרי כדי שיהיה מותר להרכיב צריך שהמינים יהיו זהים (וכפי שנראה בהרחבה להלן), כך הוא הדין בעצי סרק:

גרסה ראשונה בירושלמי, כמותה פסק להלכה **הרא"ש** (כלאים ס"ב) ובעקבותיו **השולחן ערוך** (יו"ד רצה, ג) ו**ברמ"א** (שם, ו) ושאר אחרונים, סוברת שאין כלל איסור להרכיב עץ סרק על עץ סרק. בטעם הדבר נימקו, שבעקבות כך שאינם מוציאים פירות הרי שנחשבים כולם מין אחד, וכפי שנראה בהרחבה בהמשך לא נאסר להרכיב מינים זהים, ובלשון הבית יוסף:

"ומה שכתב ואפילו עץ סרק על עץ מאכל. ירושלמי (כלאים א, ז) מניין שאין מרכיבין עץ סרק על עץ מאכל או עץ מאכל על עץ סרק בשאינו מינו? תלמוד לומר את חוקותי תשמורו. וכתב ר"ש, משמע דעץ סרק אעץ סרק לא אסיר מדלא תני ליה. ושםא היינו טעמא, כיון דעץ סרק נינהו אפילו מין בשאינו מינו כחד מינא חשיב."

גרסה שנייה בירושלמי כמותה אפשר להבין שפסק ה**טור** (יו"ד שם) נוקטת, שכשם שאסור להרכיב עץ סרק על עץ מאכל כיוון שמדובר במינים שונים, הוא הדין לעצי סרק. על אף שמוסכם שהדעה המרכזית להלכה היא דעת השולחן ערוך והרמ"א, מכל מקום כתב **השערי תשובה** (שם, ג) בשם **החתם סופר** שטוב לחוש לגרסה בירושלמי האוסרת.

למרות שהיה מקום לומר שתמיד אסור להרכיב עץ סרק בעץ פרי (שהרי אחד מוציא פירות ואחד לא), בכל זאת למעשה במקרה בו מדובר בעצים זהים - אין איסור, כפי שאין איסור להרכיב עצי פרי מאותו המין. דנו המפרשים מה נחשב אותו מין, שכן לא לגמרי ברור, מה נחשב אותו מין וגם דברים שלכאורה נראים כמין אחד, לא כך הוגדרו מבחינה הלכתית.

מינים זהים

מה נחשב מין אחד? נראה שאין מחלוקת בין הפוסקים, שהגדרת מין אחד איננה תלויה בהגדרה הבוטנית, וגם אם יש פירות שמבחינה בוטנית - מדעית נחשבים כמין אחד מסיבות שונות, מכל מקום במקרה זה אין הולכים אחר ההגדרה הבוטנית, אלא בוחנים האם יש דמיון בין העצים בעין. אלא שנחלקו בשאלה מה בעצים צריך להיות דומה:

א. **הלבושי שרד** (פתחי תשובה שם, ב) כתב, שבמקרה בו טעם הפירות שונה משמעותית מעץ לעץ, גם אם מדובר בעצים דומים יש בהרכבתם איסור כלאים. משום כך כתב, ששני סוגי תפוחים שהיו בזמנו, על אף שנראים דומה, כיוון שטעמם שונה יש בהרכבתם איסור. כמו כן נראה לפי שיטתו, שפירות ההדר כלאיים זה בזה כיוון שטעמם שונה, וכן פסק **הרב קוק** (משפט כהן ס"ה כה).

ראייה לדבריהם הביאו מדברי **הרמב"ם** (כלאים ג, ו) הכותב, שלמרות שהצנון והנפוס (כרוב או לפת) דומים זה לזה במראה העלים שלהם ובפירות, כיוון שטעם פרי זה רחוק מפרי זה ביותר - דינם כלאיים זה בזה. עוד הוסיף הרב קוק וכתב, שניתן גם להוסיף סימן לכך שמדובר במינים שונים, שהרי לדוגמא אשכולית מוציאה פירות כבר בשנה הראשונה, בעוד שהתפוז מאחר, ובלשונו:

"ובפרט שמסדר הגידול ניכר שהם סוג אחר, שהתפוזים מאחרין את הוצאת הפרי, והאשכוליות מקדימין להוציא בשנה הראשונה. ואף על פי שחילוק זה לא נזכר בחז"ל ובפוסקים, ואם היה שיווי גמור באחד משניהם, בעלין או בפירות, היו יוצאין מכלל כלאים אם לא היה שינוי גדול בטעם, אבל בנידון דידן ששינוי הטעם הוא גדול ודאי חזי לאיצטרופי סימן זה."

ב. **המשכנות יעקב** (פתחי תשובה שם) חלק וסבר, שכאשר הרמב"ם כתב שפירות שטעמם שונה יש בהרכבתם איסור כלאיים, כוונתו רק למקרה בו מדובר במינים דומים, אך החלוקים זה מזה בשם ובטבעם, שאז שינוי טעם הפרי מהווה מדד לכך שמדובר בפירות שונים, אבל כאשר מדובר במינים הדומים בשםם ובטבעם - אין שינוי בטעם הפרי מעלה או מוריד.

גם **החזון איש** (כלאים ג, ז) **והרב עובדיה** (יביע אומר או"ח ה, יט) נראה שנקטו בשיטה דומה, ומשום כך בניגוד לרב קוק כתבו, שיש מקום להסתפק האם פירות הדר נחשבים מינים שונים האסורים בהרכבה. ועל אף שלכתחילה כתבו שאין להרכיבם, מכל מקום במקום ספק (כפי שנראה להלן במחלקות אודות קיום עץ מורכב), כתבו שיש מקום להקל בדינם.

קיום עץ מורכב

בדרך כלל כאשר רוב האנשים שותלים עץ, אין הם מתעסקים בשלב הרכבת הכלאיים, זה נעשה לרוב על ידי המשתלות, אלא בשתילתו לאחר מכן באדמת חצרם. דנו הראשונים, האם במקרה זה מותר להמשיך לקיים את העץ כיוון שההרכבה כבר נעשתה, או שיש איסור גם בהמשך קיום העץ:

א. **הריטב"א** (קידושין לט ע"א ד"ה ומה) **והאורחות חיים** (כלאים ד"ה וכלי) כתבו, שכאשר אסרה התורה להרכיב, אסרה את ההרכבה בלבד, כלומר שימת הרכוב על הכנה, אבל לאחר שכבר עברו על האיסור - אין איסור לשתול את העץ המורכב. בטעם הדבר נימקו, שהגמרא בקידושין משווה בין כלאי בהמה לכלאי העץ, ובכלאי בהמה נאסרה רק ההרבעה ולא מעבר.

בדומה לכך פסק **ערוך השולחן** (רצה, יז - יח) שכדי ללמד זכות על אנשי מקומו שגידלו עצי כלאיים כתב, שהתורה אסרה את ההרכבה, אבל לאחר שהעץ התאחה אין איסור לשתול. ראייה לדבריו הביא מהגמרא במועד קטן הכותבת, שכאשר בית דין יצאו בחול המועד לעקור כלאיים, היו עוקרים זרעים וירקות - משמע שעץ כלאיים שנשתל כבר אין בו איסור ולכן לא עקרו אותו, ובלשונו:

"ולעניות דעתי נראה ללמד זכות על כלל ישראל, דהא דתנן בריש שקלים באחד באדר משמיעין על השקלים ועל הכלאים ובריש מועד קטן דבחול במועד יוצאין בית דין על הכלאים ואמרין בגמרא שם ורמינהי באחד באדר וכו', ומתרץ כאן בבכיר כאן באפל כאן בזרעים כאן בירקות, ולמה לא הזכירו כלאי אילן כלל?"

ב. **הרא"ש** (הל' כלאים ס"ג) חלק וסבר, שכשם שנאסרה ההרכבה בכלאי העץ, כך נאסר הקיום. את הגמרא בקידושין המשווה בין כלאי הבהמה לכלאי העץ פירש, שכוונתה לומר שבניגוד לכלאי הכרם כלאי העץ נאסרו דווקא בהרכבה, אבל אין איסור לזרוע שני מיני עצים אחד ליד השני (וכשם שבכלאי בהמה האיסור הוא רק במעשה הרבעה), וכן פסק להלכה **השולחן ערוך** (שם, ז).

עם כל זאת יש להוסיף, שגם לשיטתם מותר לקחת ענף מתוך עץ מורכב ולשתול. בטעם ההבדל בין שתילת עץ מורכב לשתילת ענף מעץ מורכב כתב **הרב אשר וייס** (כלאי אילן תשע"ח) בעקבות **החזון איש**, שכיוון שבענף החדש שגדל לא נעשה בו ממש איסור כלאיים, לכן כאשר ניתקו אותו מהעץ המורכב הוא כבר לא נחשב חלק מהאיסור.

טיפוח העץ

למרות שבדעת ערוך השולחן צעדו גם **החתם סופר** (ליקוטים ו, כה) **והרב עובדיה** (יביע אומר יו"ד י, לו), בפועל רבים הלכו בעקבות השולחן ערוך והחזון איש הנוקטים שיש איסור לשתול עץ מורכב, בין השאר מפני שרבים סוברים שמדובר באיסור דאורייתא. לאחר שכבר נעשתה העבירה ונשתל העץ האם יש לעוקרו? נחלקו האחרונים:

א. **הרב זרחיה גוטא** (מובא בברכי יוסף רצה, ז) סבר, שכאשר נפסק שאין לקיים כלאיים, הכוונה על ידי מעשה ממש, כלומר נטיעתו, טיפוחו והשקייתו לאחר הנטיעה, אבל במקרה בו כבר ניטע העץ, אין איסור להשאירו שיגדל מאליו. בטעם דבריו נימקו, שראשית כל וכפי שראינו לעיל, לא מעט פוסקים סוברים שרק ההרכבה נאסרה ולא הנטיעה.

שנית הוסיף, גם את דברי הרא"ש שאסר לנטוע וכן לקיים אפשר לפרש שכוונתו רק למקיים בידיים ממש, כלומר עושה פעולות לזירוז הצמיחה וגדילת העץ. אבל במקרה בו כבר נטעו את העץ והוא גדל מאליו - אין איסור, ובלשון הברכי יוסף שסיכם את מסקנת דבריו:

"גם מבין ריסי עיניו ניכר דגם דברי הרא"ש דאסר לקיים אילן המורכב יש לפותרו דוקא כשעושה מעשה בידיו, ובסוף לא עמד בפניו אלא הא דצריך ליזהר שלא יעשה שום מעשה ביד, אבל אם יזהר שלא יעשה מעשה ביד - כל זמן שאינו עושה שום מעשה - מותר לקיים אילן המורכב."

ב. **החיד"א** (ברכי יוסף שם), חלק וכתב, שכאשר נפסק שאין לקיים עץ כלאיים, הכוונה שיש לעוקרו, כיוון שכל השארת העץ בקרקע, וכן השקייתו וטיפוחו נחשב כקיום העץ. ראייה לדבריו הביא מכך שכאשר הרא"ש כתב שאסור לקיים עץ מורכב, הוא לא סייג את דבריו שהאיסור קיים רק בטיפוח, ומשמע שכל קיום נאסר, וכן פסק **חזון איש** (כלאים ב, ט).

בפועל כדבריהם מורים רבים להלכה, ורק במקום הפסד ממוני גדול, או שאפשר לצרף ספיקות נוספים (למשל שאין וודאות שהעץ מורכב וכמו בפירות הדר כפי שראינו לעיל) - סומכים על דעת ערוך השולחן שהוזכר, שהאיסור בכלאי העץ נאמר רק על הרכבת העץ, אבל אין איסור לשתול מחדש כאשר כבר הורכב.

דין הפירות

אחד הגורמים לכך שאין מספיק פיקוח הלכתי על נושא הרכבת הכלאיים הוא, שלמרות שכאמור פוסקים רבים נוקטים שיש לעקור עץ מורכב (ואף אין לברך עליו את ברכת האילנות כפי שראינו בעבר (פסח שנה ג')), אין מחלוקת שאת פירות העץ מותר לאכול - זה גורם לכך שאין אינטרס לבעלי המטעים להימנע משתילת עצים מורכבים, כיוון שביכולתם לשווק את הפירות.

אולם, מעבר לכך שמן הראוי שיהיה פיקוח הלכתי על הרכבת העצים, כיוון שאין הידור בפירות שבאו ממקור איסור ובעידוד עבירות, ישנה השלכה הלכתית גם לברכת שהחיינו. חלק מהפוסקים וביניהם **ההלכות קטנות** (א, ס) כתבו, שאין לברך שהחיינו על פרי חדש מעץ מורכב, כיוון שלא ייתכן לשבח את הקב"ה בדבר שמקורו באיסור, וכן כתב **הבן איש חי** (ראה, יט) שכן נוהגים.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו¹...

¹ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com